

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ի Ր Ե Վ Ի Ր

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԵՐԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղուսուշ 100:

Այս Լրագիրը ամեն երկուշաբթի օրերը կը հրատարակուի:

Պիտիսն գուրս գացած Լրագիրներուն փոխարին ծախքը առնուցին ջրոյն է:

Իր չափին համար շուր մը հրատարակելու ծախքը պիտի ջնարի տպին 40 փարսյ:

Երրորդ ցրոց ծանուցումը ձրի է:

Դուրսին եկած նամակներուն փոխարին ծախքը իր կողմէ պիտի ծախսուի:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 13 ՓԵՏՐՎԱՐ

Իսրայելական ինքնակալին բժշկապետ մեծապատիւ Սալմոն Էֆենտին, որ բժշկութեան կայսերական դպրատանն ալ գերազանց տեսուէն է, նոյն դպրոցին յառաջադիմութեանը համար քանի մը կարգադրութիւններ ըրաւ: Լեւել երեւելիներն ասոնք են: Կայսերական բարձր հրամանաւ մէկ բժշկական դպրոցի խորհրդոյ ատեան մը հաստատեց. որուն նախագահ՝ ինքն բժշկապետն է. և խորհրդական անդամներն են նոյն դպրատան միւրք քօրքօն (Օսման պէյը. դպրոցին ուսմանց վերահսկողները. վերին դասուն դասաւանդները. ըստորին դասուն դասաւանդներէն մէկ քանին. Սարթեքի ղեկավարական հիւանդանոցին բժշկապետ քօրքօն. Հիւսէյին պէյը. և Էֆենտիի դրոն ղեկավարական հիւանդանոցին բժշկապետ Նուրի պէյը: Լեւելին տեսնադարձութեան պաշտօնը յանձնուելու բժշկական դպրոցին երկրորդ կարգի առաջին դասուն դասաւանդին է: Եւ ասոնքիս գործը պիտի ըլլայ բժշկական դպրոցին կարգադրութեանը վրայ հակել. ուսմանց մէջ յառաջադիմութեան գտնելու գիւրքին կերպ մտածել, և ընդհանրապէս բժշկական գիտութեանց վերաբերեալ ուրիշ հարկաւոր բաներ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ԼԵՂՈՒԹՅՈՒՆ

Սարգիսի բնութեան անհիւ ժառանգութիւնը յօդաւոր լեզունը ընկերութեան առաջին կայն է. որ կը յայտնէ և կը յաւերժացնէ մարդոց քաղաքական միութիւնը. անասուններէն ամենք, մինչեւ անգամ թռչունները և չորքրտանները մէկ յօդաւոր կամ տարբեր ու անփոփոխ ձայներով մէկ լեզու մը ունին. այս լեզուները ձայնին տաան կամ տաան և երկու անգամ կարգաւորելէն պակաս չեն ըլլար, անասուններէն հիշ մէկը բանական լեզու չունին. այսինքն անոնց տարբեր ձայները հաստատապէս և զանազանաբար գլխաւոր դադարները կ'իմացունեն, մեր գաղափարները բաւերով յայտնելու կարողութիւնն մեր յիշողութեան շարունակ կրթութիւնը կը հաստատուի. և առանց յիշողութեան ինչ կ'ըլլայ դատողութիւնը. մարդս իսկ տեսնու միջոցաւ եղած է բանական էակ. խօսքն է որ հասարակաց կ'ընէ ամէն տեսակի նկատմանը, զգացողութիւնները. և անհատին գտածները, ասկից կը ծնանին գիտութիւնները, արուեստները, կրթութիւնը և մարդկային տեսակին կատարեալ ըլլալու կարողութիւնը. լեզունը բարոյական և ֆիզիքական կարողութեան պէս նկատելով մարդոյս ընդառնութիւնը, բայց ձայներուն ընտրութիւնը եղանակները, միտաւորութիւնները մարդոց ազատ կամքէն կախում ունին, բնական սրտաւ մարմնութիւնը անշուշտ ասոր վրայ ներգործած

Բժշկապետին ըրած նոր կարգադրութեանց երեւելիներուն մէկն ալ այս է, որ բժշկական դպրատան նոր դասաւանդ մը առնել պէտք ըլլայ նէ, այն պաշտօնին հետամուտ եղողները մէկ տեղ ժողովուրին, և իրարու հետ վիճարանելով քննութիւն մը ըլլայ յիշեալ ատեանին առաջը. և ով որ այն վիճարանութեանը մէջ քաջ և յաղթող հանգիստացնէ՝ անկող վարձապետութեան առնուի: Եւ որ օգտուր չառ է. ամէնէն երեւելին այն է որ բժշկապետը անձամբ տեղեկութիւն մը կ'ընտանայ ամէն մէկ դասաւանդին բաւականութեանը վրայ. ուրով ամէն մէկը իրենց բաւականութեանը և հրմտութեանը չափով իրենց պատշաճաւոր գործողը մէջ բանեցնելու մեծ յարմարութիւն կ'ունենայ. և ամէն աշակերտ ալ ջանք կ'ընեն որ բժշկական արուեստը աղէկ սորվին. որպէս զի իրօք աղէկ բժշկել ըլլան. որովհետեւ այս կարգադրութեանց ետքը միայն տեղաւոր առաջը աղէկ բժշկել կարծելիք իրենց ապրուստ չի բերեր:

Պ. Յովհաննէս Զամիչեան, որ ժամանակէ մը ի վեր մեծապէս տեղութեան պատերազմական գործող տեսուչ նախարարին (սերապէր փաշային) թարգմանէ էր, բարձրագոյն դրան թարգմանչաց սենեակը (թէրճիման օտապին) բաղկացնող յարգի անձանց կարգն ու աստիճանը անցաւ:

Խոնկայի կուսակալ Տուսթէմ փաշային խաբէրիքներով իրենց Գոմէր Գոյիզ Էֆենտիին յանձնուելուցաւ:

Վառնայի խաբէրաւոր Սէֆիմ փաշայի խաբէրիքներով իրենց Բէնան Էֆենտիին:

Է. բայց նաեւ կիրքերը, անորձակը, գործարաններուն փափկութիւնը և ընկերութեան վիճակը, քիչ բաւերէ բաղկացած առաջին լեզունները, զանաք խօսող մարդոց բարուց և գաղափարներուն պէս յատակ, արդը ըլլալով, իրենցմէ ելած ամենակատար լեզուաց հետ խառնուելով բռնապէս կորսուեցան, ինչպէս որ առաջին աղբերը կորսուած են պատմութեան ճանչցուցած աղբերուն ծնունդ տալով. ինչպէս որ սերմը անցայտ կ'ըլլայ երբոր տունը իր ծաղիկաւ գլուխը օդոյն մէջ կը վերցնէ, այսպէս ալ առաջին արմատները հողին մէջ կ'ընկնեն, երբոր ծառը հեռուները կը տարածէ իր կանանչագեղ ճիւղերը: Բայց թէ որ առաջին լեզուն բնաւորները կ'երեւի որ այսօր ճշմարիտ գիտունները հոգ չեն ընեն, չեն յուսահատիր մայր լեզուներուն թիւերը հաստատուելու, այսինքն անոնց՝ որ գլխաւոր բաւերուն մէջ, անոնց մով կը բաղադրուին, և քերականական հոլովմանց մէջ, որ կ'ընդունին, և զուգարդութեան մէջ որ կը հետեւին, ուրիշ լեզուներէն անկախ մէկ եւ զանաք մը կը ցրցնեն, մինչեւ անգամ այս մայր լեզուները մէկ հեռաւոր նմանութիւն մը ցրցնելով իրարու, ազատաբար մէկ միութեան մը հը նարաւորութիւնը յիշելով, իրենց մէջ յեղ յեղ կը բաժնուին, որոնց մէջէն երբեք մէկը մէկ հին գերադանցութիւն մը չի կրնար ցրցնել: Եւ որպէս ինչ եղանակաւ մէկ լեզուի մը հնութիւնը կը ճանչնանք. գլխաւորապէս ձայնաւորներէ բաղադրուած մի պէտք է ըլլալ, ինչպէս (Թաթարները, Ղանաւոր, Պարսկերէն, Եթովպերէն, Քառաւորը ու Եթովպերէն, բայց այս լեզուները բոլորովին ձայնաւորներով ըլլալով հիշ մէկ կերպով իրարու չեն նմանիր. ամէնէն հին լեզուն միափայնի մի

— Լնցեալ շաբթու փետրվար 6 երկուշաբթի գիշերը Օրթագիւղ հռոմէական հայոց եկեղեցին գողերը մտնել են, ասկէկէն և արծաթեղէն 40 հազար զուգու չի չափ տարեր են. դեռ չի դանդաղացաւ գողերը:

— Պրուսա քաղաքին դիմաց շէշլ քաղիին առաջը անանկ մին է որ նօստա հովը հոն ուրիշ տեղերէն շատ աւելի սատակութիւն կ'ունենայ: Եւս տարուան յունվար ամսու մէջ փաշա նօստա ասկէց առաջ տեսնուած բաներէն չըլլալը լրտողը կը հասկընայ թէ ինչ սարսափելի սատակութիւն ունեցած կ'ըլլայ: Սատակի ցուրտ եղաւ, որ մէկ երկու օր մը խանութները չի բացուեցան. նօստա այն ցուրտները անցնելէն ետքը սկսաւ. անանկ սատակութեամբ որ գիտես թէ պիտո ամուր շինուած տունները անգամ պիտի փլցնեն: Յունվար 14 ին առուուանց թոռնաւոր քոնսլան Էֆենտի լրագրին թղթակցողը կը գրէ որ, մեր տունը թէ սրահը և թէ սենեակներուն մէջ պատուհաններուն ապակիներուն կտորը տուքներով լեցուեցաւ. քանի մի ապակիի շնորհակցներ (չէրչիկներ) ալ տեղէն հանուելով սենեակին մէջ տեղը նետուեցան. արտին փայ կախուած պատկերները մարդու ձեռքով հանուածի պէս իրենց կախուած տեղէն կը հանուէին գետիւնը կ'ընկնային. կախուած կանթեղները և ջահերը (ալիզները) վար կ'ընկային ու կտոր կտոր կ'ըլլային. սօսա գտնուած տուններուն ծխները խողովակները (պոռուները) հովը տեղէն կը հանէր ու հեռաւոր տեղեր կը նետէր. տըներուն փայ կ'ընկնէր (բիրեմիտ) չի մնաց. փողոցները կ'ընկնէր կտորուորով

պիտի ըլլայ, ինչպէս Պ. Լեւելի կ'ուզէր մեզի հաւատացնել. լսենք որ չինացոյց, թեբացեցոյց, թեբինացոյց և սիամու լեզուները այս ենթագրութեամբ առաջին լեզուները ըլլան, բայց հընչ մուկի կողմանէ ամենեւին կեղտաց ու խափշիկներուն լեզուացը հետ նմանութիւն մը չունին, թէ որ լեզուները քննել ուղեք իրենց քերականական ու զուգարդութեան ձեւերովը, անոնցմէ անանկներ պիտի գտնանք մէկ կողմէն, որոնց մէջ սեռերուն, գէմքերուն, եղանակներուն և ժամանակներուն կատարկութիւնները ամենափոքրին և ամենափոքրիկ զուգարդութիւններով յայտնուած են, ինչպէս Սանսքրիթի, Եթովպերէնի և Յունարեւելի մէջ, միւս կողմէն, անանկներ պիտի տեսնենք, որոնց մէջ այս բոլոր կատարկութիւնները, թէ պէտ միշտ խորհրդածութե հարկաւոր են, բայց տարտամ անորոշ, մանկական, կամայական բաւերով շինուած են, ինչպէս չինացոյց, կեղտոյց, խափշիկներուն, և նոր Զուլտուայի լեզուներուն մէջ. կ'ըսուի որ այս վերջին լեզուները շատ հին ըլլալու են բնութեան աւելի մօտ ըլլալուն համար, բայց պատմութիւնը մեզի յայտնի կ'ապաւցուցանէ որ եթովպերէնը, հնդկերէնը և յոյները, եթովպերէններէն, կեղտերէն և չինացիներէն առաջ կային:

Ուրեմն անտարբեր է, ուրիշ որ սկսնք համրել դարբերուն գիշերուան մէջ կորսուած չըլլայի մը մանեակները, առաջ պիտի նշանակենք հնդկի ու գերմանական լեզուներուն ցեղը, որ Գանգէս գետին եղերքէն բանելով մինչեւ Իսլանտայի եղերքները կը խօսուին, այս ցեղին գլխաւոր տեսակները աշխարհագրական կարգին մէջ իրարու կը հետեւին, որ պիտի նշանակենք, Սանսքրիթ լեզուն

լեզուեցան :

Յուրաքանչեւ ալ ուրիշ աղէտքներ բերաւ : Պրուսա- յէն Իտրենուս երթալու ճամբուն վրայ ռուսական զինուորներէն երեսուն հոգի ստուգան մեռան : Սէկ գեղապետի (քօլ աղապի) մը ոտքերը ստու- լով անայտանացան . երեսունի չափ ձի Պրուսայի մօտ տեղաւանք ստուգան : Այն օրերը շատուոր ռուսական զինուոր Պրուսայէն ելած Միտայի ցամաքա- կողմը իրենց երկիրները երթալու ճամբայ ելած գտնուեցան . կարելի է թէ ասոնց ալ վնաս եղած ըլլայ . թէպէտ տակաւին բան մը լսուած չէ :

Պրուսայու կուսակալ բարձրագոյն Սարիմ փաշայի եղբոր այս դժուար պարագայներու մէջ իրեն անաչառ մարգարտութիւնը ցրտուց բանալը գտնուողներուն վրայ : Թեթեւ յանցանքներով բանալը գտնուածները ամէն ալ աղատեց . աղա- տելը սպառնալ չի տեսնուածներուն անանկ աղէկ հոգի . և խնամք տարաւ որ իրենց տունն ըլլային նէ ասանկ աղէկ չէին նայուեր : Բանտին մէջէն կրա- կը պահաւ ընել չի տուաւ . ամէն օր բանալը աւել- լել կուտար որ տարութեանն այն անմարտութիւն- ներուն գործը բանտարկեալները չի նեղէ . և շաբաթը քանի մը անգամ բանալը գտնուողնե- ռուն ապուր կը խրկէր :

— Սէկանիէն Ժոնանալ քը քանիսն իրենց կը գը- րեն յունվար 31 (19) ին : Չմեռուանս սաստիւ- թեանը համար՝ կուսակալին պալատը տեսնուելու գործերը ամէն ալ երեսի վրայ մնացած են : Այ- ցած շաբթու առաւ ձիւն եկաւ և սաստիկ ցուրտ եղաւ : Տերմաշափ գործը Ռօմիւսի ցուցակին վրայ , սաստիկ աստիճանէն 10 և 12 աստիճան ալ ա- լելի սաստիկ ցրտութիւն կը ցրտէր : Օդը քիչ մը աղէկցաւ . բայց ետքը նորէն ձիւն եկաւ և սա- ռոյց եղաւ :

Եւրոպայի բնակիչները անմարդի անապատի մէջ մնացածի պէս են . ձիւնին շատութեանը համար մօտակայ քաղաքներէն և գիւղերէն գաղտը եկող չի կայ : Սէկապատի Պէտիմ փաշայն որ զօրք գը- րելու համար գալիս ըլլալով հոն կը գտնուէր , ըս- տիպուեցաւ իրեն գործը ետ ձգել մինչեւ գա- րուն :

Մանասկորի ճամբաները ձիւնով գոցուած և անգործադրելի ըլլալուն համար բաւական ժամա- նակ է որ այն տեղէն սուրհանդակ եկած չունէր :

Սէկանի անգամի այս քաղաքէն առնուած լու- րը աղէկ բան մը չէ : Յունաց գեղեցիկ և փառաւոր դպրատունը , որուն լոյսնալը միայն տարի մըն է , յունվար 10 ին կէս օրէն երկու ժամու չափ առաւ հրոյ ճարակ եղաւ : Կրակը տեսնուելուն պէս՝ ա- ռանց ժամանակ անցընելու , տեղւոյն թէ քաղա- քական կառավարութեան և թէ զինուորական կար- գի մեծերը բազմաթիւ մարդիկներով կրակին տե- րուն :

Հին ատենը բոլոր Հնդկաստանի մէջ կը խօսուէր , Սանքրիթէն կ'ըլլէին Տէվանակար , Հնդկաստա- նի ամենապարզ լեզուն , թամուլը և Տէքանի մէջ խօսուած ուրիշ շատ լեզուները , Սանքրիթ լեզուն՝ յունարէնի , լատինիէնի , սլաւոնիէնի և գերմաներէնի մէջ ունեցած բազմաթիւ արմատնե- րէն զոտ , նաեւ իր բազմաթիւ հօլովմունքներ և ընդարձակ խոսքահմուտներուն կողմանէ շատ կապակցութիւն ունի Ներսիսի մայր լեզու- ներուն հետ , առաւելապէս յունարէնին և լատի- ներէնին հետ :

Պարսկերէնը մեղի երեք հին լեզու կը ցրտէ , Տանտ՝ որ սրբադան լեզու եղած կ'երեւի . Բելլի հին մարաց լեզուն , և Պարսի՝ պարսից լեզուն , ուրիշ կ'ըլլէին պարսկերէնը և քիւրտերէնը , լեզ- ուաց այս ամէն տեսակներուն մէջ շատ գերմանա- կան բառեր կը գտնուին . քերականութիւնը՝ որ Սանքրիթէն աղբաւ և անկատար է , շատ կերպով գերմաներէնին և անգլիերէնին կը մօտենայ , Սա- նքրիթին մէջ անձանթ եղած , ուր բաղաձայն- ները Պարսիին մէջ կան . յունաց լեզուներուն տե- սակը մեր աղէկ ճանչցած տարբեր լեզուաց տեսա- կին մէկէն է , բուն էլինքսան երեք հատ լեզու- ունէր , Իտրիկեան՝ որ բոլորովն մեռեալ է . Իո- նիկեան՝ որուն հետ կ'երեւայ որ հիմալուան յու- նարէնը շատ կապակցութիւն ունի , վերջապէս իո- լեանը որ հին ատենը Իգալայի մէջ տարածուելով լատիներէնին ծնունդ տուաւ . Սլաւոն լեզուներէն ելած են իլլիրեան՝ սլաւոնը , բոլնացուց լեզուն , պօհլմեանը , ռուսերէնը և վանա լեզուն զանա- զան ցեղերը , որոնք իրենց հօլովմունքներով , և ու- րիշ շատ կտորներով յունարէնին կը մօտենան . Թաքսոց և գէթքոց լեզուն անշուշտ այս տեսա-

ղը հասան . և զինուորական հրամանատարաց մէջ մեծապատիւ Վարի փաշայն և յունաց մեծապա- լու Տ . Երեստիմար երեւելի եղան կրակը մարե- լու համար ցրտուցած ջանքովին :

Սէկանի տեսնուածուր (բանայիրը) փետրվար 8 էն ետքը շատ չանցած պիտի բացուի : Աղէկ եր- թալուն յոյսը՝ ճամբաներուն բացուելուն և ապու- հով ըլլալուն կապուած է :

— Պաղտատու գաւառին ներսի կողմերը կա- տարեալ հանդարտութիւն կը տիրէ : Կուսակալ բարձրագոյն Վարի փաշայն չորս ամիս է որ Հիւս- սէ գալիս էր , քանի մի խառնարար ապստամբնե- րը գտնուելու համար , որ գլուխ քաշէր էին , և Իան- ղիմի կանոններուն հնազանդիլ չէին ուզէր : Գոր- ծը յաւոգութեամբ լըմնցուց . և մօտ օրերս Պաղ- տատ կը գաւառայ :

ԱՐՏԱՐԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂԱԻԱ : Հէրօ բաժնին Պէդէի քաղաքին օրագիրը յունվար 11 ին , և անկէջ առնելով քէպ- օրագիրը յունվար 17 ին կը պատմէ :

Ժամանակէ մը ի վեր այս քաղաքը Բաշալ աշ- խապար՝ անունով ընկերութիւն մը կար . որուն անդամները 60 հոգի մը կ'ըլլէին . 1848 ին յունվար 28 ին հրատարակուած օրէնքին համաձայն՝ այս ըն- կերութիւնն այն տեղի քաղաքական կառավարու- թեան իմացուցած էր որ տեղ և ինչ քանի համար ժողովուրդը . և ընկերութեան հիմնադիրներուն , գործակալներուն և հոգաբարձուներուն ու ըլլա- լը , Բաղաքին քաղաքականութեան վերակացուն (քօ- լիցիային մեծը) հրաման հանեց գեղեցիկ 31 ին որ այս ժողովարանի գոյութիւն : Այս հրամանը ի գործ դնելու մարդը ներկայացած ատենը ժողով- քը գումարուած էր . ներկայանալուն նպատակը իմացան նէ՝ ժողովին նախագահը Պ . Ուրէն ըսած ըլլայ , (ինչպէս որ կը պատմեն) , թէ « ժողովուր- դը ինքնիշխան է . կառավարութեան կողմէն հրա- ման առնելու չորսպէս . յունվար 28 ին հրատա- րակուած օրէնքին 14 երրորդ յօդուածը մեզի իշ- խանութիւն կուտայ որ ժողովինը . ուստի այդ ը- րածիդ դէմ կը բողոքեմք , և մեր կամուր առանց բռնութեան ասկէջ չեմք ցրուիր » : Ստիկանու- թեան մարդը նորէն ասոնց ցրուելու հրաւիրեց նէ՝ ծանր խօսքեր լսելէն զատ ձեռ ալ կերաւ : Այն միջոցին քաղաքականութեան վերակացուն երկրորդը և քաղաքապետը և արդարութեան գործող հոգա- բարձուն վրայ եկան . բունի ասոնց ցրուեցին , և գլխաւորներէն ալ Պ . Ուրէնը , և երկուք ալ ու- րիշ մարդիկ բանալ խրկեցին : Հաւարակութիւնը ժողովուցան այս մարդիկը ուզեցին և սղոյնի խառ- քուն կողմէն հին ձիւնէն էր , գերմանացուց լեզուն տեսակին մէջ մէկ հին բաժանում մը կը տեսնուի : Պրիզոն , Քրանչը , սպանտական , անգլիական — սպանտական և ալեմանիք լեզուները թէ՛ օթնիկե- ան ձիւնը կը կաղմեն . ինչպէս որ մանօ — կօթիք՝ որ իւլիոսի աւետարանները տալով գրուած են , իսլանտեանը՝ և նոր իսլանտեանով իր երկու գլխա- ւոր լեզուներուն մէջ , շուտեւերէնը և թանուերէ- նը կօթիքեան ձիւնը կը բաղկացնեն , այս ձիւնե- րը կ'երկարին յունարէնին և լատիներէնին պէս :

Սէկ կողմէն , այս մեծ ցեղին մէջ անգամ , որ ամենակատար մայր լեզուներով բաղադրեալ է , ուրիշ շատ հին ցեղեր կը տեսնենք , բայց անար- ուեստ կերպով դուգադրեալ ըլլալով իրենց քե- րականութեան մէջ ամենեւին նմանութիւն մը չեն ցրտէր . ոչ իրենց մէջ , և ոչ հնդիկ — գերմանա- կան լեզուներուն հետ . ինչպէս են Եւրոպայի ա- րեւմտեան կողմը եղած կեղտեան լեզուները , ո- րոնց գլխաւոր տեսակներն են երսերէնը՝ որ գեո- լիքսի ու Իւլանտայի մէջ կը խօսուի , կալիցիերէ- նը և հիմիլերէնը՝ որ Կալիցիայի տեղութեան մէջ կը խօսուին , և մասնաւորապէս ըսելով կեղտե- րէնը՝ որ ստորին պրէթօնը մէկ խառնուրդն է ա- նոր : Իսլանտեան թերակղզւոյն մէջ իսլանտեան կամ քանթապը լեզու մը կար , ուրիշ մեղի օգտակար մնացորդներ կը թողու բաղկացուց լեզուն , և որն որ կեղտաց լեզուն մօտ ըլլալով իր առջի պարզու- թեամբը , ըստ մեծի մասին անկից կը բաղկանայ բառերով , Իգալայի ու Յունաստանի մէջ եղած բերական , Թրասեան , իլլիրեան , էթիւպիոսի և ուրիշ լեզուները կորուսած են փիլիսոփայներէն չի նկատուած . կարելի է որ աղբանացուց լեզուն իլլիրեանին մէկ կտորն է . այս բոլոր հին լեզուներ-

վութիւն մըն ալ հանեցին , բայց բռնուած մար- դոց օգուտ մը չեղաւ : Կրնայ ըլլալ՝ կրնան վերու- յիշեալ օրագիրները , որ ժողովքը օրինաց դէմ բան մը չունենայ . սակայն որովհետեւ բռնուող- ներուն վրայ գաղտնաւորապէս պիտի ըլլայ , հասարա- կութեան պէտք չէր օրինաց պաշտպան ըլլալու պատճառանքով խառնութիւն և ապստամբութիւն հանել :

— Փարիզու քաղաքականութեան վերակացուն՝ բո- լոր հեղինակներուն և գիրք տպողներուն և գրա- վաճառներուն և գրատուն ունեցողներուն մէկ շրջաբերական գիր մը գրեց . որուն մէջէն՝ գրոյն միտքը հասկնալու չափ բան հոս գնելը պատշաճ գտնեցինք :

« Պարոնայք : Բանտերու կարգադրութեանց մէջ մոլորներու հարկաւոր աղէկութիւններուն ա մէկը՝ առանց երկբայութեան , ողջամիտ և ապա- հով մտաւորական կրթութիւն մը հոն մոլորներն է , աղէկ գիրքեր կարգադրելով : Բանտարկեալ- ներուն աչքին առջեւէն անիշխանութիւն քարո- ղող օրագիրներն ու դէշ գրքերը հեռացնելը մի- այն բաւական չէ . որ ասանկ գրուածքներ բանա- լուն մէջ շատ ընդունելի կ'ըլլան : Իսկայ ես հո- գալիս եմ . և ասկէջ գալու վնասները գաղաւթա- են : Այլ պէտք է անոնց միտքն ալ զբաղեցնել . անոնց բարոյականը ամուր բռնել . և ընտանեկան կապը և ընկերութեան հիմն եղած սկզբունքնե- ռուն հետ անոնց միտքը ընտելցնել : Այս գոր- ծոյս մէջ ամէն բարեխիտ մարդիկ ինձի օգնական ըլլալու են . որուն գաղափարը միտքս ձգողն է նոյն իսկ հասարակագիտութեան նախագահը : Անքիւն գործող պաշտօնէին և Սէն բաժնի կառավարու- թեան տեսնին հետ խորհրդակցելով որոշեցի որ՝ ստիկանութեան տունը ամէն գաւառի մէջ մէկ մէկ գրատուն ըլլայ , և ամէն մէկ բանտի բանտա- պետներուն ուղղածին չափ գիրքեր անկէջ խրկուին : Բայց գաւառին մասնաւոր ծախուցը ցուցակին մէջ ասանկ բան մը նշանակուած չըլլալով , և այս ծախքիս համար գաւառական անտուկէն ստակ չի կրնալ ուղերթի՝ հեղինակներուն և տպագրիչնե- ռուն և գրաւաճառներուն և գրատուն ունեցող- ռուն առատաձեռնութեանը կը դիմեմ , որ րոտը գրատուն հիմնելու ինձի ձեռնուած ըլլան : Աւա- մանց վերակացու նախարարին ալ պիտի աղաչեմ որ հրաման ընէ , որ աղբային գրատուններուն մէջ որ ընտիր գրքէն երկու կամ երեք օրինակ կայ նէ՝ անկէջ մէկ հատը մեզի տայ » :

Մտքը գրեւէն ետքը կը յորդորէ որ ամէն մարդ- իր կարեացը համեմատ կամք ընէ այս բարի և մար- գատիրական գործոյս հաղորդ գտնուելու : Առան- սղով կառավարութեան աղէկ և օգտակար և հե- տեւութեան արժանի գործն է ասիկայ . և կը յու-

րուն կողմէն անքներէն , և ասոնց լատիներէնին հետ ունեցած խառնուրդէն , վերջապէս գերմանական լեզուներուն հետ սլաւոնիերէնները , և արաբերէն- ները ծնած են խառնուրդ լեզուներէն , ինչպէս են վալաքերէնը , իտալերէնը , բրօքլիւնը , գաղղիե- րէնը , սլաւոնացուց և բօրթուքէններուն լեզուն : Եւրոպայի հիւսիսային արեւելեան գին սիլիքօ — սարմաթիք լեզուաց մեծ ցեղին ցրուած կտոր- ւանքները կը տեսնուին , և այս է ֆիներէնը , իս- թաներէնին և լիվոնեանին հետ , որն որ կրնայ մար- դքս երկրագունդիս բոլոր լեզուներէն կամ գրեթէ Եւրոպայի լեզուներէն տարբեր բռնել . լաթոներէ- նը , բերմաներէնը ուրալեան և վօլիա լեզուներուն գէտ ի երկայնութիւնը տարածուած ուրիշ տար- բեր լեզուներուն հետ , հունգարիերէնը , որ այս գաւառներուն ընդի եղած լեզուն է , միշտ ցեղի մը կերպարանք կը ցրտեն . բայց լեւթանեանին և իր լեզուացը մէջ , հնդիկ — գերմանական լեզու- ներէն տարբեր լեզուի մը երեւոյթ կը տեսնանք իր արմատներով , և որն որ իր քերականութեան մէջ զարմանալի նրբութիւններ , և սիլիք լեզու- ներուն անձանթ հարստութիւններ ունի , վեր- ջապէս յունարէնին հետ շատ հաւաստի կապակ- ցութիւններ աւելի :

(Մնացեալը հետեւելու լսուով) :

Թարգմանեալ ի գաղղիական Գաբրիէլ Մարտիան աղափրա- ճիմարանի ստղծ Եւրոպայի մը որ յիստորիկոս :

սամբ որ եկեալ իրաւի հիւանդանոցը, որ անառակ ներուրն բանտի պէս ալ է, աղէկ և օգտակար բարոյական և խրատական գիրքերով զարդարուած գրատուն մըն ալ ըլլայ, ինչպէս որ դպրատուն եղաւ և այն տեղի գիրքերովը չէ թէ միայն հոն խրկուած տղայքը կարդալ սորվին և բարոյապէս ալ վարժուին, այլ և այն հիւանդներն ալ որոնց հիւանդութեան աստիճանը ժամանակ և կարողութիւն կրնայ թողուլ կարդալը, մտաւոր պատուական մէկ զօսանք մը ունենան:

— Սովորուի է որ՝ մէկը մէկ օտար տէրուէ մը երկիր կամ կառավարուէ գիւանդ մէկ կարեւոր գիրք մը խրկելու ըլլայ նէ՝ այն գրոյն ստորագրութեան ստույգ ըլլալուն համար քանի մը տեղացի վկայութիւններ կ'առնուին: Եւ այն վկայութիւնները նոյն իսկ գրութիւնը գրուած թղթոյն վրայ կը գրուին: Երբեմն անանկ կը պատահի որ՝ գիրքը շատկէ կ'ըլլայ և սովորական վկայութիւնները ամէն ալ գրելու բաւական ըլլալու չափ թուղթին վրայ պարագայ տեղ չի մնար: Եւ վկայութիւնները սովորականէն պակաս ըլլալով գրոյն հաստատութիւնը չի տկարացնելու համար՝ այն վկայութիւնները նոյն իսկ գրելու վրայ կը գրեն: որով տակի մնացած գիրքը չի կարգացուէրն զատ վրայի վկայութիւնն ալ կը պըլըշին, և թէ որ խարդախած է նէ՝ գիւրտաւ չի ճանչցուիր: Եւ որ ուրիշ կերպ ձարը որպէս թէ գտած են ու մանր. վկայելու թղթին վրան ուրիշ թուղթ մը փակցնելով կ'երկընդունեն: Եւ վկայութիւնը անոր վրայ կը գրեն: Իսկ այս ալ այն անտեղութիւնը ունի որ՝ կրնայ այն ետքէն փակուած թուղթը վրդ թիւ և կորսուիլ: Եւ վկայութիւնը բարձրագոյն չառնուածի պէս ըլլալ:

Եւոր ձարը Գլխաւորի կառավարութեան արդարութեան գործոց տեսուչն ու արտաքին գործոց տեսուչը մտածելով հետեւեալ կարգադրութիւնն ըրին. և կառավարութեան պաշտօնական ծիսակէզը լրագրին մէջ հրատարակեցին. որ այդպէս ստուգութեան վկայութիւններուն սովորականը ճիշտ չի նայուի: միայն վկայութեան թղթոյն լուստնցները որքան վկայութիւն գրելու բաւական կ'ըլլայ նէ՝ այնքանը բաւական սեպուի: գրի վրայ վկայութիւն գրել կամ ետքէն վրան թուղթ փակցնել չըլլայ:

— Հաստատակապետութեան նախագահին փոխարդը Պ. Պուլէյ, արդիւն 11 էն մինչեւ գեկ տեմբեր 31, իր պաշտօնին համար պետութեան գանձէն առած թուղթը որ 35,000 ֆռանք կը հասնի, թաղերու վրայ կապի ըսաւ, որպէս զի ամէն մէկ կողմը հասարակաց բարերարութեան և օգտին գործածուի: Եւսոյմէ 4,300 ֆռանք ալ՝ նախակրթական դպրատուններու համար ձգեց անոնք հոգացող խորհրդականներուն ձեռքը:

— Ինկիլիզն քնն օրագիրը յունվար 17 ին հրաւարակած թերթին երրորդ տպագրութեան մէջ կը գրէ: «Հիմայ լսեցինք որ Գլխաւորի երբեմն թագաւոր՝ ուրիշ թիւերը այս առաւօտուս յանկարծ մեռեր է: Եւս համբաւ հիմաւոր կամ անհիմն ըլլալը ստուգելու ջանացինք ալ նէ՝ չի կրցանք մէկ ստույգ լուր մը առնել: Եւստի մենք ալ այս լուրս լի իբրեւ համբաւ մը կը հրատարակեմք. ստուգութեանը երաշխաւոր չեմք:»

ԱՒՍԴԻՐԻԱ: Չայն մը ելաւ անցածները, որ պէս թէ գաղտնի խորհուրդ մը կայ տէրութեան հակառակորդներուն մէջ, որ յանկարծ ոտք ելել մը պիտի ընեն, և օրն ալ իմացածի պէս կը զբուցեն: որպէս թէ յունվար 6 ին կամ 7 ին պիտի ըլլայ: Եւս օրերը շատ զօրք ժողովուեցաւ Վիեննա, որոնց թիւը 50,000 ի մօտ կը հասնէր, և գրեթէ ամէն տուն զինուոր գրուեցաւ, որպէս թէ ձմեռոյնները տեղ չի մնալուն համար: 80,000 ի չափ զօրք ալ Վիեննայի մօտ տեղերը պատրաստուեցան, որ ամէնը մէկէն երեք օրը կրնային քաղաքը լեցուիլ: Եւս կարգադրութիւնն վերոյիշեալ խօսքին հաստատութիւնն ստուաւ:

— Մաճառի պատերազմին ատենը Պուտայի պաշարման մէջ մեռնող աւստրիացի Հէնցի զօրապետին այրի կինը իւր ամուսնոյն անտուկէն ելած քանի մը ձեռագիր, նամակ, և ուրիշ ասոնց պէս գրուածքներ տպեց, որոնք Մաճառի պատերազմին մանրամասն պատմութեանը վրայ շատ պիտանի տեղեկութիւններ կուտան: Զայտնի է որ՝ երբ որ մաճառները յաղթուեցան և գլխաւորները փախան նէ՝ Լապրիայի կողմէն կատարեալ թողութիւն գլխաւոր մաճառներուն Վերթից զօրապետը, որ իւր ազգին մէջ Բօշուլին հաւասար մարդ մըն էր, և ազգապետութիւնն ալ վերջին ատենները Բօշուլ:

Թը ասոր ձգած էր: Եւս երեւելի Մաճառ զօրապետին ասանկ դիւրաւ թողութիւն գտնելուն պատճառը այս կնոջը հրատարակած գրուածքներուն մէջ կը գտնուի:

Տէմպինքի ձէնէնալը երբ որ ռուսաց Լապրիայի օգնութեան գալու ըլլալը լսեց, խորհեցաւ որ ասոնք գալէն առաջ յանկարծ բաղմութեամբ Վիեննայի վրայ քայլէ, և Լապրիայի ժառանգական իշխանութեան գաւառներուն հասարակութիւնը ոտք հանէ: Եւս խորհրդոյս տեղեկ ըրաւ Վերթից զօրապետը, և անոր ալ գործակցութիւնը ուղեց: Եւս ատենները Պուտայի բերդը պաշարուած էր: Վերթից, ինչպէս որ կ'երեւի, գիտնալով որ ասով ալ պատերազմը չի լրմննար, և ռուսները իրենց կէս ձամբէն ետ չեն դառնար, միայն գործը կ'ուշանայ, և Մաճառ ազգին գլխուն գալը փնտնելը կը շտնան, Պուտայի բերդակալ իշխանին հետ ձեռաց տակէ խօսքը մէկ ընելով Պուտայի պաշարումը երկան բարակ քշել տուաւ, որ պէս զի Տէմպինքիին գործոյն հաղորդակից չըլլալուն օրինաւոր պատճառ մը ունենայ, որովհետեւ այն հարկաւոր պաշարումը ձգելով բանակը անկէց վերցնել էր գառնալ չէր կրնար ըլլալ: Եւս պաշարումը այս կերպով երկնցնելը պատճառ եղաւ որ Տէմպինքի ալ իր խորհածը չի կրցաւ կատարել: Եւս ատենէն Վերթից զօրապետը աւստրիացոց տէրութեան աչքը մտաւ, և թողութիւն գրանելուն ալ պատճառը այս է: Եւս համար է որ Բօշուլ իրեն մէկ գրուածոյն մէջ Վերթիցէն գանդ գտաւ կ'ընէ: որպէս թէ ասոր գաւառներուն թեմբեր մաճառներուն գործը ետ գարկած ըլլայ:

— Լապրիայ կառավարութիւնը՝ իր իշխանութեան տակը գտնուած ամէն գաւառներուն զատ զատ սահմանադրական օրէնքներ կուտայ, և հիմայ ասանկ առանձին սահմանադրութիւն չունեցող երկիր և գաւառ Լապրիայի մէջ ըլլէ մնաց: Եւս սահմանադրութեանց ուժովը աւստրիական պետութեան ամէն գաւառներէն բաղկացեալ պետութեան ժողովքին գումարիւր մինչեւ նոյեմբեր պիտի ուշանայ: Պօշտիպէն յատուկ պատգամաւորներ խրկուած են Վիեննա, որ կառավարութիւնը հաճեցնելու աշխատին: որպէս զի յիշեալ ժողովքին գումարիւր այնքան չուշանայ:

— Գլխաւորի քնն օրագրին մէջ հետեւեալ յօդուածը կը կարդամք: Զուովար 4 ին Վիեննա հրատարակուած կապի քնն օրագիրը՝ Մաճառի Լեւիթ քաղաքէն դեկտեմբեր 31 ին գրուած գիրք մը կը հանէ: Եւս կ'երեւի որ, այս քաղաքիս մէջ որուն բնակիչները աղբով և հոգիով բռն Մաճառ են, ընկերական և քաղաքական կեանքը քրքիլ քրքիլ առաջին ձամբան կը մտնէ, և Մաճառ խառնի ներսերն ալ խռովութեան կամ ոտք ելելու երեւելի նշան մը չի կայ: Եւս մը ելաւ, որպէս թէ Լապրիայ քաղաքը խռով մը իտալացի զօրք աւստրիական կառավարութեան դէմ գլուխ քաշելը ապստամբեր են, բայց կ'երեւի որ ասիկայ մասնաւոր մէկ բան մըն է. գումարներ ձիւղ չունի, մանաւանդ՝ այս լուրս ալ մէկ տարրում և անորոշ լուր մըն է որ Վիեննայի մէջ տարածուեցաւ, հաւանականութեամբ չափ զօրաւոր հիմ մը չունի:

— Վիեննայի դրամանոյն (պանքային) վիճակը դեկտեմբեր 31 ին վրայ հիմայ քիչ մը աղէկացած է: Եւս ձեռն ստակը այն ատենուան վրայ 1,002,078 ֆլորին աւելի է. և ամբողջ գումարը կը հասնի 30,064,823 ֆլորին: Հասարակութեան ձեռքը պըտրտած թուղթ ստակին ամէնուն գինն է 50,477,658 ֆլորին: այսինքն՝ դեկտեմբերի մէջ պըտրտածն է 2,442,640 ֆլորին պակաս: Իսկ է որ՝ հասարակութեան ձեռքը հիմայ այսքան ստակ եկել կը պըտրտի: Բանի մը օրէ՛ ի վեր եկամտից պաշտօնեայ նախարարը տեղացի մը փոխ ստակ գտնելու կ'աշխատի, բայց չէ կրցած գտնել: Պ. Ռօշլիցայի տէրութեան կողմէն Վիեննա դեսպան գտնուող Պ. (Սուլիվան Տէկաւա) քանի մը հոլանտայի սեղանաւորներուն միջնորդեց որ Լապրիայի կառավարութեան ստակ տան: այս սեղանաւորները պատասխան տուին որ, որովհետեւ Լապրիայի տէրութիւնը հիմայ սահմանադրական տէրութիւն մըն է, բոլոր ազգին կողմանէ աւագ ժողովք (տիւէդ) մը ըլլալու, և այն ժողովքը այս ոտակին վաճարմանը երաշխաւոր ըլլալու է, որ իրենք ապա հոլութեամբ տալու կարող ըլլան: Եւս բաներուն պատճառաւ համբաւ մըն ալ տարածուեցաւ, որ պէս թէ ասանկ արտաքին կարգի ժողովք մը պիտի ըլլայ, և ժողովքին նպատակը կատարուելէն ետքը անմիջապէս պիտի լուծուի: Ինչպէս որ անցած տա-

րիները Բրէմիլը քաղաքը եղաւ: Իսկ այս լուրս հաստատուն հիմ մը չունի:

ԳԵՐԲԱՆԻԱ: Հօլանտայի Լահէ քաղաքը գաղղներէն տպուած Բիւպի-Բիւպ անուն լրագիրը Վերթից մայրիկի թագաւորին ու Սառաթիայի թագաւորին կառավարութիւնը իրարու հետ կը բաղդատէ: Եւս յօդուածս երկու կառավարութեանց վրայ ալ հետաքրքրական է գիտնալու արժանի տեղեկութիւնները պարունակելուն համար այս տեղս զենել պատշաճ տեսանք:

«Վերթից մայրիկի և Ինէմիլի հիմաւորան վիճակներուն մէջ արտաւայ մէկ նմանութիւն մը կար: Ինչպէս որ Վերթից Լահէի թագաւորին թագաւորը, անանկ ալ Կուլիթմ Վերթից մայրիկի թագաւորը կառավարութեան ժողովքին քակեցին և յրուեցին, որ սահմանադրական կանոնները քննութեան տակելու կանչուած ըլլալով՝ Վերթից մայրիկի երկիրը ճշմարտապէս չէին ներկայացըներ: Ինչպէս որ Լահէի գումարուած ժողովքն ալ Ինէմիլի ճշմարտ երկիրը չէր ներկայացըներ: Եւս բերանը Վերթից մայրիկի պաշտօնեայնրը կը յուսային 60,000 աւստրիացի զօրք իրենց կռակ ունենալու. ետքը սրտեցին որ ժողովքը ջրուեն:

«Վերթից Լահէի թագաւորը քաղաքը լրագրութեամբ գլուխ հանեց. արդեօք Վերթից մայրիկի թագաւորին բանն ալ նոյնպէս պիտի յաջող մի: Եւս, որովհետեւ այն ընտրութիւնը որ 1848 ին եղաւ՝ կեղծ և չինձու վիճակի մը գործ են. ռամկապետութիւն և անիշխանութիւն քարոզող քանի մը մարդոց բան էր. բայց վերթից մայրիկը բռն հոգին ռամկապետական չէ: Վերթից մայրիկը բռնապէս յեղափոխութիւն ուղղը չէ. թագաւոր ուղղը և իրենց ստացուածոյք տէր ըլլալ կամեցող մարդիկ են: Դժմարիտ յեղափոխականներուն համբաւը այս թագաւորութեան մէջ գրեթէ անըզ գալի բան մըն է: Եւս Լահէի վերթից մայրիկը հաւասարակապետական ժողովքներու (Կլոպիտար) մէջ յաճախ կ'երթան. բայց սովորաբար ծխախոտ քաշելու և Կլոպիտար և անհոգութեամբ մը ատենախօսութեան բեմին զրուցուած խօսքը մտիկ ընելու գացածի պէս ուրիշ բան չեն նայիր: Վերթից մայրիկը ներքէն քաղաքուած Կլոպ մը՝ գեղացիի Կլոպ կը նմանի: Վերթից մայրիկին թէպէտ Կլոպ կ'երթայ, բայց այսու ամենայնիւ շատ աղէկ մարդ է:

«Վիեննայի տեղ գոգոհ և ծոյլ և փառասէր մարդիկ կը գտնուին, Վերթից մայրիկի ռամկապետական կողմն ալ ասանկներն են: Եւս են որ իրենց համալսելով և հրապարանօրը այս ժողովքս անդամքը բաղկացուցին, որ հիմայ քակուեցաւ. այս ժողովքը՝ որ ինչ որ ըլլար պաշտօնեայ և թագաւորին կամքն է՝ կը հակառակէր, և ասով կրնար այս պիտիկ տէրութեան յաջորդութիւնը խռովել և ուշնայցնել, որ մինչեւ հիմայ երջանիկ և հանգարտ էր: Եւս կարծեմք որ Կուլիթմ թագաւորը գործը յաջորդութիւն կը գտնէ, որովհետեւ թագաւորը գիտնելու որ լուսաւոր միտք ունի, և Լապրիայի իրկուելու մարդոց ընտրութեանը դէմ գնելովն ալ խեղացութեան և հաստատութեան նըշան ջրցուց: Վերթից մայրիկի թագաւորն ալ Լապրիայի կայսեր և Սարաթիայի և Հաննովերի թագաւորներուն պէս հասկըցաւ որ՝ այս ժողովքին միտքումը չէ թէ Կերմանիան միացնել, այլ Պուտին ուժը եկելուն է: Վերթից մայրիկի թագաւորն ալ Վերթից Լահէի թագաւորին պէս հայրենասէրներուն բողբեց. իրեն հաւատարիմ վերթից մայրիկը գինեւորուն հանձարոյն և զգնութեանը բողբեց: Ի հարկէ անոնք ալ ասոր կը միաբանին, և այն ալ տենը կը գտնէ պետութեան անանկ խորհրդականներ, որ ազգին բաղմութիւնը ներկայացընող ըլլան:»

ՋՈՒԻՑՑԵՐԻ: Վալէ գաւառին կառավարութեան ժողովքը օրէնք մը գրեւ է, որով քան տարւելնէ վար եղող երիտասարդներուն խառն կ'արգիլէ ծխախոտ գործածելը, և օրինաց հակառակ գործողներուն տուգանք (ձէրիմէ) և բանա կ'ըստաւայ: Որքան օգտակար կ'ըլլայ ասանկ օրէնք մը այս մեր կողմերուն համար ալ, ուր կը տեսնեմք ամէն ազգի երիտասարդներ, որ չէ թէ քան տարուան, այլ տան տարուան ալ չեղած, ծխախոտ գործ կ'անեն: Սիւալ քանի որ այս կողմերս տարածեցաւ նէ՝ ծխախոտ գործածողներն ալ շատ ցան, որովհետեւ մեծ գիւրտութիւն կայ: Իսկ երբեմն փնտնելու ալ կը պատահին: Տղայ մը Կիւ-

— Ը վառած քաշած ատենը յանկարծ անանկ մէկը վրայ կուգայ, որկէց կը վախնայ կամ կը պատկառի սպան, տեսնելովը կ'ըջուարի, ուր ըլլալը տեսնելու ժամանակ չունի, վառած սկաւը մէկդի կը նետէ : Եւ այն ալ կ'երթայ դիպում փայտի չոր տու շտէրերու (թալալի) մէջ կ'ընայ. կը բռնկի, և հըրդէ մը կը պատճառի : Բանի միւսներ եղածներ ալ կան :

ՍԱՌՏԵՆԻԱ : Եւս տերութիւնս Եւդրիայի հետ հաշտութիւն ըրած ատենն ի վեր ազգին երեւելի մարդիկը ել կու գործ բաժնուած էին, մէկ կողմը պատերազմը շարունակել, և միւս կողմը հաշտութիւնը հաստատել կ'ուզէր : Եւս երկու կարծիքս ալ նոյն խի տերութեան խորհրդարանին մէջ կուտակիցներ ունէին, և պատերազմ ուղղ կողմը հասարակութեան ալ շատ կուտակիցներ ունենալով տերութեան նախարարաց դէմ էին, և գործերուն արդէք կուտային. նախարարաց կողմէն խորհրդարանին բան մը առաջարկուեալն է կամ ուղղակի կը մերժէին, կամ ատոր վրայ խորհիլ պէտք է ըսելով կ'երկընդէնէին, մինչեւ որ Սառտէնիայի վեհապետ թագաւորը հարկ սեպեց խորհրդականները ջրուել և խորհրդարանը ատեն մը գոցել : Եւսպէս ընտելեալ ետքը գաւառները և քաղաքները գիր իրկեց. որ կառավարութեան օգուտը հասկըցող ազգասէր և խելացի մարդիկ ընտրեն, որ խաղաղութիւնը իրենց նպատակ բռնելով երկիրը ծաղիկեցնելուն և քաղաքը միասնաբար մուցնելուն ծարր հոգան : Կառաւները նոր երեսփոխան խորհրդականներու ընտրութիւն եղաւ. որոնց խիստ շատը կամ մեծագոյն մասը կառավարութեան կողմէն էին, և խորհրդարանը բացուեցաւ : Եւսգրիայի հետ եղած հաշտութիւնը հաստատուելուն կամ հերքուելուն վրայ խօսք ըլլալով մասնաւոր ժողովքի մը քննութեան յանձնուեցաւ : Ժողովքը վերջին եղբարացութիւն այս բնուրդը որ ժամանակիս պարագայներուն նայելով հարկէ աւագրիացուց հետ հաշտութիւնը հաստատել, և ստանց այս եղբարացութիւնը խորհրդականաց ատենին մէջ կարգաց Պ. Բաբելիէի : Խորհրդականները պատշաճ հաստատան որ այս կարգացումը ծառը պտուի և հասարակութեան մէջ հրատարակուի : Զունվար 9 ին հաշտութեան պայմանագիրը ընդունուեցաւ և հաստատուեցաւ :

Սառտէնիայի ժողովուրդը թէպէտ թագաւորութիւն սիրող ազգ մըն էին, բայց ծովեզերքները և Օւլիցիէի սահմաններուն մօտ տեղերը, որ տեղուանք որ օտարազգի մարդիկ գիւրաւ կրնան մօնել և իրենց կարծիքը խօսքով և տեսակ տեսակ գրուածքներով տարածել, երբեմն հասարակապետութեան կուտակից մարդիկ կը գտնուէին, որ իրենք ալ չգիտնալով իրենց չափն ու ուժը և իրենց կուտակիցներուն համարները, ատեն ատեն հասկը նալու փորձեր կ'ընէին, յանկարծ մարդոց բազմութիւն ժողովուած տեղերը սանձաւարութեան լեծ ուղէր. ազգային պահպան զորք լեծ ուղէր, և ուրիշ ատենի ձայներ հանելով. որպէս զի տեսնեն թէ բազմութիւնը այս ձայներուն ձայնակից մի կ'ըլլայ, անտարբեր մի կը կենայ. կը վրդովի և այն ձայնը հաւորները կը բնուէ մի : Ղեկավարի քովերը 1 էրիչի ըստած բազմամարդ գիւղը գեկտեմբեր 26 ին և 27 ին երկու իրիկուն իրարու վրայ քանի մը երկու տասարդներ փողոցները պըտրտելով վերայիշեալ ազալակները կը հանէին : Կազմութիւնը ասանց ձայնակից չըլլալէն զատ շատ ալ նեղացան : Եւսգրիայի հանդիսներէն քանի մը հոգի բռնուեցան, և ասանց վրայօք եղած հարցութեանն ու քննութեան պըտուող այն եղաւ որ ասանց թեւագործ Պաշխատունէ և Սանձաւարի և Սալթի անուն երեւելի մարդիկն ալ բռնուեցան և Սառտէն քաղաքը իրիկուեցան. որպէս զի այն տեղը գաղտնիքներ ասանց գաղտնաւոր տեսնեն :

ՄԱՐԲԸՊ : Պ. Կառիպալտի, որ խաղաղացայ Եւսգրիայի իշխանութեանն զառուելու համար անցած տարի եղած պատերազմին գլխաւոր զօրաւորներէն մէկն էր, և Եւսգրիայի ու Սառտէնիայի մէջ հաշտութիւն ըլլալէն ետքը տակաւին ինքքն մասնաւորապէս կռիւր շարունակելու մտքով քանի մը զօրքով 1 օմպորտիայի սահմանները կը պըտրտէր, և ետքը դուրս չի կրնալ ելլելքը հասկընալով և ձեռք անցնի նէ գլխուն գալիքը գիտնալով իգարիային փոխաւ, հիմայ Սաղըրայի թանձերի մայրաքաղաքը կը գտնուի, Սառտէնիայի հիւստատին (քանակ) պալատը, որովհետեւ այս անուանի մարդս ներս առնող անկէց զատ մարդ չի

գտնուեցաւ : Եւսգրիայի ուրիշ տերութեանց հիւստատներէն մէկն ալ ատոր երեսը չի նայեցաւ : Պ. Կառիպալտի ինքը ինչպէս որ կը կարծուի, այն տեղերը կարեւորն չափ յարգութիւն գտնուելու համար համբաւ հանեց. որպէս թէ օսմանեան մեծազօր տերութեան և բարեգութիւն կայսեր կողմէն յատուկ գործով մը հոն իրկուեալ է. բայց մարդու չի կրցաւ հաստացնել :

ԲՕՐԴՈՒԿԱԼ : Զունվարի 2 ին կառավարութեան խորհրդարանը բացուեցաւ. և վեհապետութեան մէկ ձառ մը կարգաց. որով Բօրդուկալի տերութեան հանգիստ մնալը մէջ բերելով բոլոր Եւսգրիայի խաղաղութեանց ատենները, Եւսգրիայի նախախնամութեան և ազգին երեւելիներուն գործակցութեան շնորհակալ կ'ըլլայ. օտար տերութեանց հետ բարեկամութեան կապը չխախտիլը կը յայտնէ. և կը սրտով որ Տանիմար քայի տերութեան հետ փոխադարձ դաշինք մը ըրեր է. որով Տանիմար քայի վաճառականութեան նաւերը Բօրդուկալի ծովերը. և Բօրդուկալի նաւերը Պալդի ծովուն մէջ ազատ նաւարկուի ընեն : Սուսաց տերութեան հետ ալ պայման ըրեր է, որ Բօրդուկալի գործակալ ուսաց ծովեզերքները գայող նաւերուն տարած ինչքը 100 ին 50 մաքս տալու չպարտուի. որ մաքսին ընդհանուր խաբէրի մէջ գրուած է. և դժնաժ ըստած տուրքն ալ չայց. (որ այն ջուրերը երկաթ ձգող նաւերուն մեծուէր համեմատելով հաստատուած տուրք մըն է) : Եւսմացնէ որ Բօրդուկալի տերութեան Եւրիկի և Սիլիանիայի մէջ և ուրիշ հեռաւոր տեղեր ունեւցած երկիրներն ալ հանգիստ են. և հարաւային Եւրիկիայի Պրազիլա գաւառէն Եւրիկի Եւրիկա երկիրը գաղթող բօրդուկալները աղէկ կ'ապրին. և այն գաղթականութիւնը յաջողութեամբ առ ալ երթալու յոյս կայ : Չինաստանի Սոթո կղզին ուրուն մէկ մասը բօրդուկալներուն ձեռքն է, ազգային օրինաց և թագաւորական իրաւանց դէմ եղած երկու սպանութիւնը պատմելով կ'ըսէ որ պէտք եղած կերպով բոլոր եղած է. և կը յուսացուի որ այն յանցանքը գործողներուն կողմէն պատշաճ հատուցումը ըլլայ : Եւստատանց թէ տերութեան եկամտից և թէ ծախսից կամ ուրիշ գործերուն մէջ կարելի եղած աղէկութիւնները մըտցընել, և այս բաներուն մէջ բոլոր ազգին կողմանէ իրկուած խորհրդականներուն գործակցութիւնը կ'ուզէ :

ԹՕՍԻՐԱՆԱ : Եւսգրիական կառավարութեան և Թօսթանայի մեծ դքսին մէջ եղած դաշնագրութեան մը զօրութեամբ աւագրիայի վրայ ատեն մըն ալ Թօսթանայի քաղաքները պիտի կենան. Ժամանակին տեւողութիւնը որչա՞նչ չէ. միայն երբ որ մեծ գուքը գացէք ըսէնէ պիտի երթան : Թօսթանայի կառավարութիւնը ասանց միայն տեղ պիտի ցընունէ. և թէ որ արտաքոյ կարգի կռիւ մը պատահի նէ անոր ծախքը պիտի վճարէ. աւագրիայի վրայն ալ Լիօնիոյէն զատ ուրիշ տեղ կառավարութեան և ներքին գործոց վերաբերեալ բանի պիտի չխառնուին : Եւս պայման հաստատուելէն և ի գործ գրուելէն ետքը Թօսթանայի կառավարութեան խորհրդարանը բացուեցաւ :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ : Եւսգրիական կողմէն կ'ըսէ քաղաքները թէ քաղաքին զինուորական հիւանդանոցը, որ նոյն քաղաքին շինուածքներուն ամենէն գեղեցիկն էր, և շինուել ծախք 300.000 ֆրանկի չափ գալցեր էր, հոյ ծախք եղաւ : Եւսգրիական կողմէն հաղորդուեալ քաղաքացիք հոն գիւղուեցան, կը բազմը մարերու համար ամեն մարդ իր ձեռքէն եկած օգնութիւնը ընելու : Բայց գէշն այն էր որ գտնէ մէկ ջրմուղ (թուրմուղ) մըն ալ չի կար որ բանի գայ. ոչ կային, ոչ ջուր, վերջապէս կրակ մարերու պէտք եղած բան մըն ալ չի կար : Ծրանցքները որ ասանկ մեծ և ընդարձակ հասարակաց շինուածքի մը մէջ առատ ջուր բերելու էին, կաթիլ մը ջուր ալ չէին վազցնէր. որովհետեւ փողոցները (քիւնիկերը) ծածկած և ծածկած ըլլալով ջուրը գուր կը վազէր կ'երթար : Սառտէնիայի մէջ ալ պարագայ էին : Բարեբաղդուոր հիւանդանոցը հիւանդ չէր մնացած. կրակը երեւելու պէս ամենն ալ գուր հաներ մօտի տունները տուրէր էին : Եւս հրդեհիս ըրած միտար շատ մեծ է. մանաւանդ հիմայ որ յունաց տերութեան գանձատուրը գրեթէ բոլորովն պարագայ է :

Ե.Օ.Գ.Ե.Յ.Ի.Ն

— Եւսգրիական գուրը հայոց թագի բռնակիցներէն հանգուցեալ միւնիստի Սանատէ ազգային իր կենդանութեան ժամանակը քանակ երկու հազար և հինգ հարիւր զուռուշ կտակ ըրած էր. որպէս զի երբոր նոյն թագը Եւսգրիական շինուելէն այն ժամանակը պէտք եղած ծախսեցը գործածուի : Եւսայս դրամս իւր կենդանութեան ժամանակը Եւսգրիական հանգուցեալ Սիլիանի ամիրային յանձնած էր. և նա ալ Եւսգրիական սուրբ Փրիկի հիւանդանոցին Բիւլիլէն ըլլալով յիշեալ ստակը նոյն հիւանդանոցին վախճի սընտուկը իրեւ աւանդ գրած, և հաշուեւորութեան մէջն ալ գրած էր :

Բանի մը քարի է որ Եւսգրիական գուրսի եւ կեղեցիկն ուրուն շինութեան օգնական ըլլալու վախճալ այն ստակը տուեր էր բարեպաշտ հանգուցեալ Սանատէ ազգային, շինուեցաւ. և այս տարի նոյն եկեղեցւոյն քովը դպրատուն մըն ալ շինուեցաւ : Հիւանդանոցին վախճի սընտուկը աւանդ պահուած ստակին ալ պայմանը ընցած ըլլալով հանգուցեալ Սանատէ ազգային կտակագիրը որ այն ժամանակի Սրբազան Պատրիարքին կնքովն ալ կրնէր եւ հաստատուէր, տեսնելով և ստուգելով հիւանդանոցի այժմեան Բիւլիլէն և ազգային քաղաքական գերագոյն ժողովրդ աղագամ խորասանձեան յարգապատիւ Պետրոս ազգային, հաճեցաւ նոյն ըստակը հիւանդանոցին վախճի սընտուկէն հանել և Եւսգրիական թագին սուրբ եկեղեցւոյն և դպրատանը գործակալներուն տալ. որպէս զի նոյն սուրբ եկեղեցւոյն և դպրատանը մշտնջենաւոր եւ կամուտ բերելու մէկ կարեւոր մըն առնեն. և ապով հանգուցեալ կտակագրին բարի կամքը կատարած ըլլայ :

ՕՐԱՆՕՐԱՆ ԼՈՒՐ

— Օրային արիւծ : Պատանայի Սանդուկան քաղաքը յունկարի սկիզբները ահագին փոխարիկ մը պատահելով Կառօն գետին վրայ շինուած կոնտուր կամարին շէնքերը բոլոր կործաներ. ամեն կը տարներ տեղէն քակր ջուրին մէջ ընցուցեր է :

— Իշխանապետութիւն : Պատանայի Սան Բօլ քաղաքը Պ. Տօլէն բժիշկը քաղաքապետներուն ըրածին և կառավարութեանը գէմ միշտ պարտաւոր խօստելով, ես ըլլայի նէ աւելի աղէկ կ'ընէի ըսելով աւելի ստացած էր : Օրուցուածքը համալիկ ըլլալով քանի մը անգամ կարճ միջոցներու մէջ քաղաքապետութիւնը քանցեց. բայց տեսնելով որ գուրսի պէս չէլէ, Պ. Տօլէն ամենուն գէմ ալ ըսելու բան կը գտնէ կար, վերջապէս նոյն խի Պ. Տօլէն քաղաքապետ ըրին : Եւս պաշտօնաւոր ընդունեց. բայց շուտով հասկըցաւ որ մէկ պաշտօնատէր մը արհամարհելը գիւրիկն է. անձամբ այն պաշտօնը վարելու չընդհանուր ուրիշ գաղաւթութիւններ ունի : Պաշտօնը ձեռք ձգելու աշխատեցաւ. ի գործ գնելու աշխատեցաւ. բայց ձգելու աշխատութիւնը ամենէն եվել եղաւ : Հրամարականը տուաւ. քաղաքայիններէն բաղիպեալ ժողովը ընդունեց. սակայն տեղը առաջաւակից կերպով անգամ պաշտօնը վրան առնող չգտնուեցաւ. նորէն Պ. Տօլէնը ստիպեցին որ առաջաւակից քաղաքապետ ըլլայ : Կամայ ակամայ ընդունեց. բայց այս անգամի ընդունելը չափաւոր անգամի ընդունելէն շատ տարբերութիւն ունի : Եւս անգամ վերքը քաղաքապետ ընտնուի որքան ուրախացաւ նէ, հիմա տեղը քաղաքապետ մը գնելուն անկէց շատ աւելի պիտի ուրախանայ :

ՀԱՐՏԱՐԱՆԻՉ

ԼԱՐԱԳՐԻՍ

Պրոսպի Զովանէն
Չամուռնից :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԻՏՊԱՐԱՆԻ ԵՈՎԱՆՆՈՒ ՄԻԻԿԵՆՏԻՍԵԱՆ

Ի ՊԵՐՏԻՆԻՆԵ